

amphorae, within which are tiny egg-shaped stones known kalataltsya many archaeological cultures on the territory of Ukraine and in later periods. These noise instruments were considered amulets, and had cult-magic value and symbolized renewal of nature.

The text of intelligence are visual examples of tools that allows for many professional opinions musicologists.

At the same time, according to intelligence, yet most of the material that archaeologists determine how things unexplained purpose, stresses the author of this scientific exploration, are not identified, settling in archaeological archives and repositories and is not known to researchers and archeology, and instrumentoznavstva or musicology in general. Therefore, a thorough reconstruction of the reservoir musical instruments underlying layers of ancient culture Ukraine needs further instrumentoznavchoho professional approach and comprehensive research, which deals with worldwide new branch Musicology – Musical Archaeology.

Key words: Paleolithic era – bronze Ukraine, musical archeology, whistle flute, flute lots tube, scraper idiophone, Trypillia drums, cultural and artistic practices, identification, musical instruments, research, study trends, music archeography.

Аннотація

Олейник О. К вопросу реконструкции музыкального инструментария эпохи палеолита – бронзы с территории Украины

Исследуется музыкальный инструментарий, существовавший на протяжении тысячелетий на территории Древней Украины. Анализируются различные типы духовых и ударных инструментов периода палеолита – бронзы, обнаруженные во время археологических раскопок. Установлены их аналоги, которые в настоящее время существуют в традиционном инструментарии различных народов мира.

Ключевые слова: эпоха палеолита – бронзы Украины, музыкальная археология, свистковые флейты многотрубковые флейты, скребковые идиофоны, трипольские барабаны.

Надійшла до редакції 12.11.2014 р.

УДК 78.52

I. Зінків

ЦИТРИ ВЕРТИКАЛЬНОГО СПОСОБУ ТРИМАННЯ ДОБИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ – БАРОКО У СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОМУ ВИМІРІ

Вивчення середньовічного інструментарію народів Східної Європи неможливе без звернення особливої уваги на групу струнно-щипкових, зокрема, цитроподібних інструментів, до яких належать псалтирі та окремих типів східнослов'янських гусел вертикального тримання. Для вивчення цих інструментів необхідним є залучення до аналізу писемних, лексичних джерел та іконографічних матеріалів доби Середньовіччя, Відродження і Бароко, що походять із теренів Східної Європи.

Писемні джерела доби Київської Русі (епос, духовна і світська література, глосарії, азбуковники) рясніють згадками про інструменти під назвами *гуслі*, *псалтир* (Словник Новгородського списку Кормчої книги, XI ст., Толковий Псалтир, XI ст., Повчання митрополита Даниїла, твори Кирила Туровського, XII ст. та ін.). Опис цитроподібних інструментів у лексиконах та азбуковниках доби Середньовіччя, Відродження й Бароко позначений полісемією термінології, взаємодією слов'янського етнічного терміна *гуслі* з іншими, загальноєвропейськими («псалтир», «цитара»). У писемних пам'ятках XVI-XVII ст. натрапляємо на такі визначення гусел, як музичного зняряддя: «Гусла – арфа, лютня (скребеньки); гусла – скрипиця; гусла – гарфа або цитра» [6; 145–191].

В інструментальній термінології давньоруських літописів і давньоукраїнських словників слово «гуденіє» означало інструментальну гру на гуслах, кінірах, псалтирях. В одних випадках інструмент «псалтир» позначають термінами «арфа, цитра», в інших ототожнюють з інструментом піснєвець (рис. 3г). Часто у давніх довідкових виданнях змішується номенклатура різних типів хордофонів (ліра, скрипиця, гусла, псалтир). Термінологічна полісемія була типовим явищем для східнослов'янської органіологічної думки доби Середньовіччя, Відродження й Бароко, коли доволі приблизний опис інструмента не супроводжувало його зображення.

Термін *псалтир* (як назва музичного інструмента) з'явився у середньовічній Європі у VIII-XI ст. під впливом грецької мови і походить від грецького слова «*psallein*», що означає «шарпати пальцями» [15; 383], тобто характеризує спосіб гри на інструменті шляхом зашпикування струн. Цей спосіб гри давньогрецькі автори пов'язували з грецькими струнно-щипковими інструментами *magadis* / арфа (Аполлор, Афіней), *тригонон* (Псевдо-Арістотель¹) та *псалтеріон* (Поллукс). І хоча, за свідченнями Арістотеля й Платона, псалтеріони були не типовими для грецької музики (й органіки²) інструментами, що проникли з іраномовного та арабського світів (канун, сантір), в античній органіці ці інструменти об'єднувались в окрему підгрупу хордофонів, що мала значну кількість струн (до 40) і суто пальцеву техніку видобування звуку [5; 29]. Відтак у самій назві інструмента «псалтир» ще з часів античної традиції, що згодом поширилася по всій середньовічній Європі, було закладене визначення не так самої назви інструмента, як *способу гри* на ньому – шляхом ковзання по струнах або їх зашпикування. Псалтирями в давньогрецькій органіці прийнято було вважати пласкі цитри, струни на яких натягались уздовж пласкої або ледь вигнутої поверхні деки. Під добу Середньовіччя псалтирі стають найбільш поширеними інструментами [7]. Існувало два способи їх тримання під час гри – вертикальний (рис. 1а, б) і горизонтальний (рис. 1 в).

У європейських середньовічних іконографічних джерелах зафіксовано *три різновиди форми псалтирів вертикального тримання* – *трикутна* (рис. 1 б, в; 2 б, в; 3) (до неї належить також *крилоподібна*³); *квадратна або прямокутна* (рис. 1 а; 2 а) і *трапецієподібна* (рис. 2 г). Утім, найдавнішим дослідники вважають трикутний різновид форми у вигляді грецької літери «дельта» – Δ або λ, вперше описаний І. Севільським (рис. 2 б). Окремо можна виділити слов'янський (богемський або давньочеський) різновид псалтиря під назвою «богемське крило» (нім. – «*Böhmische flugel*») – етнічною назвою, відомою ще з XIII ст., який, по суті, є різновидом крилоподібних гусел вертикального тримання з заокругленою верхньою частиною корпусу. Західноєвропейські середньовічні інструменти (IX-XII) мають плаский корпус і незначну кількість струн (від 5 до 13). Їм властивий вертикальний спосіб тримання, переважно під кутом (рідше – паралельно) до тіла виконавця.

Для уникнення полісемії назв слов'янських цитро подібних інструментів вертикального тримання доцільно використовувати термін «*псалтир*», тим самим виокремлюючи цей тип з-поміж горизонтально триманих *гусел-псалтирів* (термін В. Поветкіна) [8], або шоломоподібних гусел (термін К. Верткова, рис. 1 в) [1; 275–276]. За наявним іконографічним матеріалом можна виділити *декілька способів звуковидобування на трикутних псалтирях вертикального тримання* – 1) *пальцями однієї руки* (рис. 1 а, б; 2 а; 3 а), 2) *за допомогою одного плектра* (рис. 2 в), 3) *двох плектрів* (рис. 2 г), 4) *двома руками (коли довгі й короткі струни зашпиувалися одночасно з обох сторін корпусу)* (рис. 2 б; 3 б, в). В одній руці музикант тримав плектр, пальцями іншої зашпиуючи струни (рис. 3 б), або в тій самій позиції обома руками без плектра (рис. 3 в). Замість нього почали застосовувати природні, а згодом штучні нігті, закріплені на кінчиках пальців⁴.

Формування способів звуковидобування і манери гри завжди є тривалим процесом. У кожному окремо взятому етнічному середовищі тримання інструмента та способу звуковидобування на ньому є *стійкою традицією, що передається з покоління у покоління*. Зокрема, трикутні (шоломоподібні) гусли росіян, а також народів Східної Європи (марі, черемиси Поволжя), які, фактично, є псалтирями, на противагу однотипним інструментам візантійської та західноєвропейської традиції тримають у горизонтальному положенні (рис. 1 в). Іншим є й спосіб звуковидобування (коли обидві руки накладаються зверху на горизонтально розташований (на колінах) інструмент, видобуваючи звук «брязканням».

Загальноновизнаним в органіології тривалий час уважався висновок О. Фамінцина про запозичення шоломоподібних гусел-псалтирів народами Поволжя від росіян [10; 177–314]. Цієї ж думки дотримувався й К. Вертков [2; 73]. Розвиваючи ідею Фамінцина, органіолог зробив висновок про те, що цей тип давньоруського інструмента міг належати слов'янським племенам, які розселилися у верхів'ях Волги і від яких його перейняли автохтонні етноси Поволжя [2; 73]. Протилежної думки дотримується органіолог-медієвіст Р. Галайська, мотивуючи її тим, що зображення шоломоподібних гусел (горизонтального тримання) трапляються лише у книгах церковного змісту. Автор пов'язує цей факт з місіонерською діяльністю російської Православної церкви на теренах Східної Європи, а також з феноменом скоморохів, які могли запозичити цей інструмент від неслов'янських народів Поволжя (угро-фінських, тюрко-татарських). Основним аргументом, що свідчить про запозичення росіянами цього різновиду гусел, на думку автора, є та обставина, що жодне з історичних та етнографічних джерел не засвідчує участі шоломоподібних гусел у ритуально-магічних обрядах східних слов'ян. Натомість у народів Поволжя цей

тип гусел аж до XX ст. використовувався під час молитов у священних гаях, у поховальних обрядах та інших ритуалах [4; 30–31]. Дослідження з релігієзнавства рясніють фактами, коли задля навернення язичників до християнства місіонери використовували практику залучення елементів автохтонних язичницьких культур та обрядів з їхньою ритуальною атрибутикою до християнського богослужіння (до якої належали також музичні інструменти як обов'язковий компонент обряду). Під цим оглядом доволі показовим є зображення музиканта на літерах «Д», «Т» з рукописного Псалтиря XIV ст., який належить до виразно неслов'янського етнічного типу (рис. 1 в).

Іконографічні матеріали з зображенням трикутних псалтирів, відомі з теренів Західної (латинської) Європи та Візантії, датуються початком VIII ст. Східноєвропейські (слов'янські) зображення вертикально триманих трикутних псалтирів відомі лише з XI–XII ст. (рис. 3 а, б, г). Проте збереглися писемні джерела кінця VI–XVI століть, що засвідчують побутування у слов'янському середовищі трикутних псалтирів під різними латинськими і слов'янськими назвами: *псалтеріум*, *цїтара*, *cithara barbarica*, *citara ruska*, *цїтра*, *жалтаж* (*žaltarz*), *гусла*, *песневецъ*, *жалъник* (*žalnik*), *желъник* (*želnik*), *славник* (*slavnik*).

І. Севільський (приблизно 600 р.) у роботі «Етимологія» згадує про інструмент у формі грецької літери «дельта», який використовували північні народи, і назвав його *cithara barbarica*, варварська цїтара [14; 40]. Це найраніша згадка про цитроподібний інструмент трикутної форми, що побутував у середовищі язичників. Польська органіолог-медієвіст Д. Поплавська припускає, що серед згадуваних Ісидором з Севільї народів могли бути і слов'яни [18; 29]. Констатуючи цей факт, у подальшому автор не розвиває цю думку.

Важлива для нас інформація вміщена в листі від невідомої особи до абата Сент-Галленського монастиря (м. Сент-Галлен, суч. Швейцарія), датований першою половиною IX ст., переданий через Герменрика Авгінського або якогось монаха з Ельвагену, що в м. Вюртенберг (суч. Німеччина). У ньому йдеться про *слов'янський струнний інструмент*, який автор листа називає псалтеріумом, зазначаючи при цьому, що на ньому місцеві слов'яни (тобто ті, що оселилися на території Німеччини – І. 3.) акомпанують собі під час танців [13; 142–144, 18; 143]. Автор листа зазначає, що цей інструмент мав *вісім струн* (!). Визначення ним типу інструмента («псалтеріум») і, особливо, вказівка на кількість струн (8), можливо, зможуть допомогти у з'ясуванні *не визначеного дотепер типу слов'янського хордофона*, який серед інструментів східних слов'ян (полян) на початку X ст. згадував Ібн-Руста у «Книзі дорогоцінних скарбів»: «Вони (слов'яни – І.3.) мають різні типи музичних інструментів. ...На їх лютнях існує вісім (! – І.3.) струн» [18; 143]. Ал-Бекрі в XI ст. також зазначав, що у східних слов'ян (полян Київської Русі) побутував 8-струнний інструмент, зазначаючи, що він мав *пласку тильну частину корпусу*. Ця особливість конструкції інструмента є ознакою, типовою для морфології псалтирів і цитр, а не лютень і, тим паче, арабського ал-уда. Той факт, що Ібн-Руста на означення слов'янського інструмента використав арабську назву лютні – «ал-уд» (звідки, власне, й беруть початок різночитання у визначенні типу цього інструмента) не повинен викликати застережень. Адже, не володіючи глибокими музичними знаннями, Ібн-Руста використав найбільш близький і популярний на той час в арабському світі аналог власної етнічної назви музичного інструмента – за кількістю струн⁵, способом тримання (швидше за все, вертикальним з нахилом, не типовим для горизонтально триманих персо-арабських цитроподібних інструментів – кануна та сантіра) і способом звуковидобування (защипування одночасно з обох боків корпусу струн пальцями обидвох рук у верхній та середній частині корпусу, як на вертикально триманих псалтирях). Інші арабські мандрівники – Гардізі, ал-Марвазі та анонімний автор трактату «Hudud al-alam» – вказують, що *слов'янські інструменти не мають аналогів у мусульманських країнах і невідомі в арабському світі* [18; 62].

Для нас важливим є також той факт, що згадки про струнні інструменти слов'ян Ібн-Даства наводить у записах, здійснених ним під час перебування в Куябі (Києві), де замешкували ранньосередньовічні поляни. Отже, писемні джерела IX–XI століть засвідчують, що *як в інструментарії західних* (лист до аббата з Сент-Галлена, IX ст.), *так і кийвських слов'янських племен* (Ібн-Даства, поч. X ст., ал Бекрі, XI ст.) *з IX–X ст. упродовж трьох століть побутував інструмент типу псалтиря з пласкою спідньою частиною корпусу і вісьмома струнами, який, мабуть, був вертикально триманим інструментом*.

Унікальне зображення псалтиря трикутної форми з вісьмома струнами уміщене на рельєфі музичного рога-оліфанта (рис. 3 а)⁶. Вважають, що цей рїг, який належав князю, виготовили й оздобили кийвські майстри в XI–XII ст. [16; 64], тому відтворений у сюжеті його фризу псалтир міг входити до інструментарію музикантів того часу. Археологічна знахідка рога-оліфанта дає підстави стверджувати, що серед «північних народів», згаданих в «Етимології» Ісидора Севільського, в яких побутував струнний інструмент у формі літери «дельта», були й *київські слов'яни* (поляни середньовічних хронік).

Середньовічні слов'янські псалтирі в латинських писемних джерелах могли фігурувати під різними назвами. У західнослов'янському світі, зокрема, на теренах середньовічної Померанії

(сучасної Польщі), трикутний псалтир фігурує під назвами *psalterz*, *zalterz*, *zaltarz*, а в середньовічній Богемії (суч. Чехії) – *žaltāž*, *slavnik*⁷. У давньопольській мові найчастіше трапляється термін *zaltarz* (Флоріанський Псалтир XIV ст., Біблія королеви Софії, «Молитви Вацлава»). Етимологія цього терміна на сьогодні ще до кінця не з'ясована, проте цікавим видається корінь слова «*žab*», що з польської перекладається як «жалоба», «жаль», «скарга». В давньопольській мові у XV-XVI ст. ще функціонувало дієслово «*ożelac*» – «оплакувати», споріднене з чеським *želeti*, *žal*, *žel*, *žaloba*, а також праслов'янським, церковним «*желети*», «*желя*», «*жель*» [12; 661]. Інше значення кореня «*žab*» збереглося в польському іменнику *žalnik* – цвинтар, а в давніх польських перекладах поезії Езопа іменник «*žaloba*» перекладається як «пам'ятник» (надгробок). Проте найдавнішу етимологію слова «*žal*» варто шукати у мові лужицьких слов'ян, де воно є синонімічним до слова «*žar*» і пов'язане з ранньослов'янським обрядом трупоспалення [12; 661]. На думку А. Брюкнера, польські слова *zaltarz*, *psalterz*, *žalm* (останнє – у Флоріанському псалтирі) є похідними від грецького «*psalm*» і пов'язані з німецьким *Salm*, *Salter* (тобто «*psalm*» з опущенням початковим звуком «*p*»). У західнослов'янських словниках пізнішого часу слово «жалтаж» зникає.

Отже, цілком можливо, що назва (*zaltarz*, *žaltāž*) зберегла давню, *ритуальну* функцію струнного інструмента, пов'язану з обрядом оплакування померлих, на що додатково вказує її зв'язок з обрядом *трупоспалення*.

Найбільш раннє зображення слов'янського трикутного псалтиря збереглося у Плоцькій Біблії (м. Плоцьк, Польща, друга чверть XII ст.). Д. Поплавська вважає, що зображений інструмент міг бути добре відомим у Польщі. Автор також звертає увагу на той факт, що під іншою назвою – цитра, яку подає середньовічний хроніст Галл Анонім у своїй «Хроніці» (XII ст.), треба розуміти трикутний псалтир [18; 29]. Псалтир трикутної форми зображений також на фресці каплиці Святої Трійці в Любліні (поч. XV ст.), (рис. 1 б). Тут інструмент зображений в його «найдавнішій» формі, яка абрисом нагадує літеру «дельта». Цікаво, що очолював роботи по розпису замкової каплиці Святої Трійці український маляр Андрій, уродженець галицько-волинських земель і, мабуть, добре знав фреску з Софії Київської, а тому відтворив на Люблінській фресці близький за складом ансамбль музикантів, які оточують фігуру Ісуса Христа). Мистецтвознавець В. Свенціцька вважає, що майстер Андрій був якоюсь мірою пов'язаний з київським творчим середовищем [9; 216–227]. Добою польського короля Казимира Великого (XIV) датується згадка про інструмент під назвою «самбука», який органіолог В. Камінський трактує як тип польських прамазанок щипкового типу (тобто як ліроподібні гусли – *І.З.*) [14; 57]. А. Полінський розглядає інструмент самбука як арфу [17; 36], проте це цілком міг бути також псалтеріум, подібний за формою до середньовічної арфи трикутної форми.

У чеському словнику «*Bohemař*» («*Bohemarius*», XIII ст.) слово *psalterium* тлумачиться як *žaltāž*. Ця сама назва фігурує також у «Збраславській хроніці» XIV ст. [18; 30], а зображення цього інструмента вміщене у чеській Велиславовій Біблії (1340 р.). Жалтаж має форму трикутника (або рівносторонньої трапеції) зі зрізаними кутами (середньовічний інструмент, відомий під назвою «свиняче рило»). Термін «жалтаж» трапляється у польських джерелах значно рідше, ніж «*псалтеж*» [19; 78], що може свідчити про його давніше походження. У східнослов'янських джерелах на означення інструмента грецька назва «псалтир» використовувалася рідко, значно частіше вживалися етнічні терміни – *гоусли*, *песница*, *песневица*, *песневец*. Зокрема, гуслі згадуються польським хроністом Яном Длугошем як інструмент, що входив до складу ансамблю королеви Алдони (Анни), дружини Казимира Великого, доньки Великого князя Литовського Гедиміна (1325-1329 рр.). Свою любов до музики вона винесла зі своєї Батьківщини – Литви. Можливо, що й окремі виконавці-інструменталісти прибули разом з Анною [17; 36, 37]. Термін *песневец* позначав цитро подібний інструмент трикутної форми з доданими на корпусі короткими мелодичними струнами (за типом бандурних) та вирізаною в нижній частині корпусу опорою для вертикального тримання (на колінах) під час гри (рис. 3 г).

Отже, проаналізовані писемні та іконографічні матеріали відкривають нові аспекти в дослідженні давнього східнослов'янського цитро подібного інструментарію. В Київській Русі та землях, що перебували під її ідеологічно-культурним впливом, існувало декілька форм цитр вертикального тримання, серед яких трикутна та трапецієподібна зазнали подальшого розвитку в наступні епохи. Ці різновиди, що згадуються під різними назвами в давніх писемних джерелах, належали до давньої східнослов'янської інструментальної традиції. Похідним від трикутних псалтирів був цитро подібний інструмент пісневець (XII-XVI ст.), який у процесі еволюції став генетичним вихідним прототипом для формування традиційної української лютне подібної цитри – бандури.

Примітки

¹ Псевдо-Арістотель (Problemata, XIX, 23) вказує на неоднакову довжину струн на псалтеріоні й відзначає його трикутну форму [15, р. 383].

² Органіка – давньогрецька наука про музичні інструменти.

³ К. Закс вважає крилоподібну форму різновидом трикутної.

⁴ Останній спосіб гри ліг в основу манери гри на бандурі при її архаїчному, чернігівському способі тримання.

⁵ В часи Ібн Руста на ал удах існувало 4-5-струн, цитроподібний канун мав понад 30 струн [3; 76-77].

⁶ Аналогічний музичний риг археологи знайшли у похованні князя в Чорній могилі поблизу Чернігова [11; 26].

⁷ Остання назва вказує також на прославу функцію інструмента.

Ілюстрації

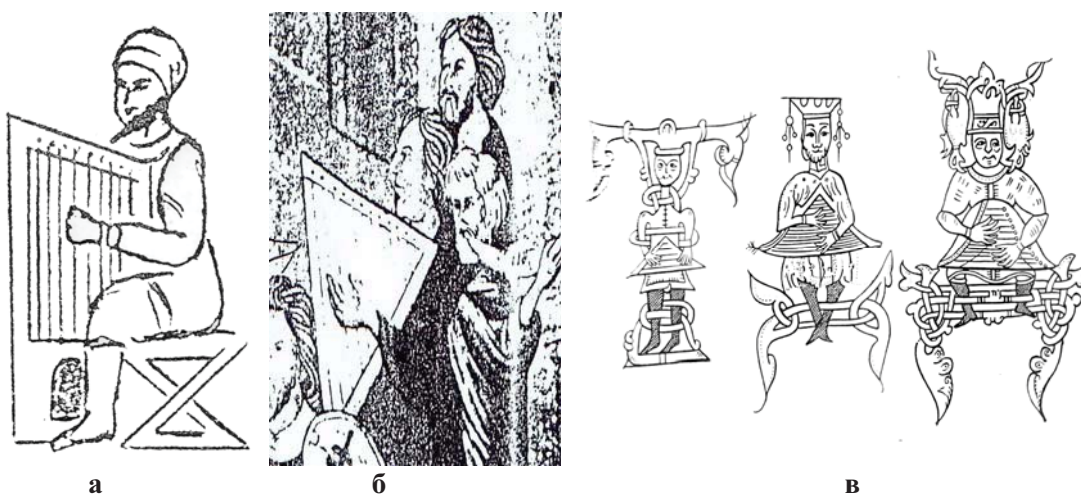

Рис. 1. Способи тримання цитр-псалтирів:
а, б – вертикальний; в – горизонтальний

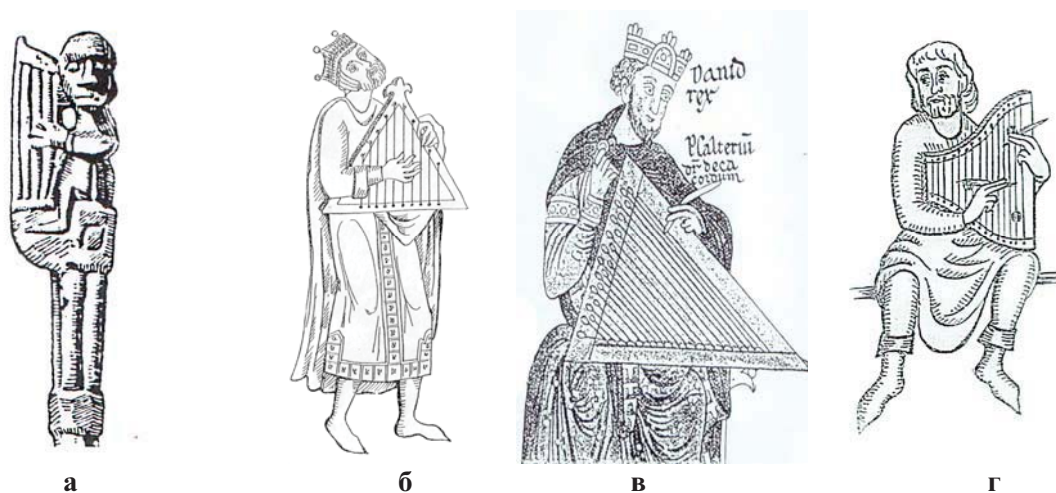

Рис. 2. Способи звуковидобування:
а – однією рукою; б – двома руками; в – одним плектром; г – двома плектрами

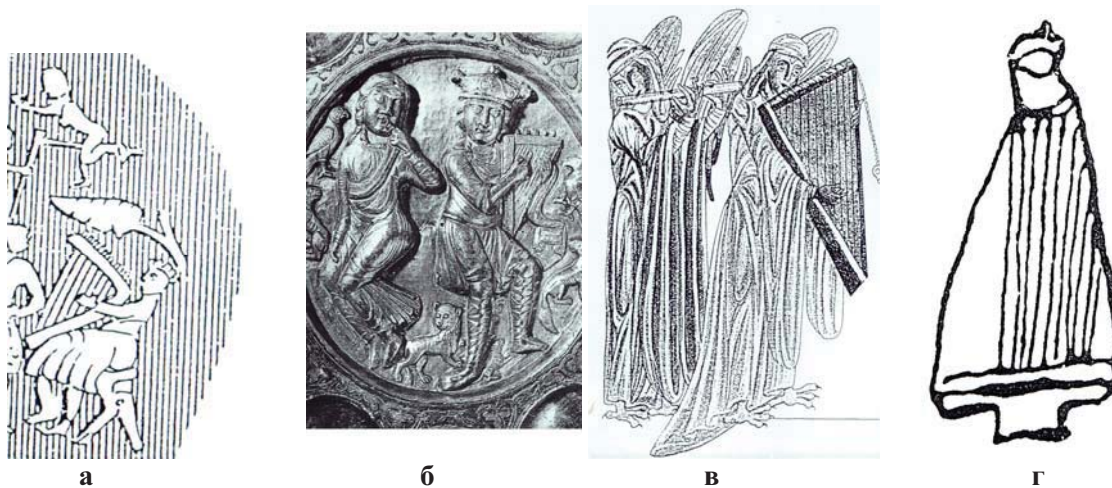

Рис. 3.

а, б, в, г – східнослов'янські (а, б) та західноєвропейські (в) трикутні цитри-псалтирі XI-XII ст.; г – східнослов'янський піснєвець XII ст.

Список використаної літератури

1. **Вертков К.** Русские народные музыкальные инструменты / К. Вертков. – М. : Музыка, 1975. – 280 с.
2. **Вертков К.** Типы русских гуслей / К. Вертков // Славянский музыкальный фольклор. – М. ; Л. : Сов. композ., 1972. – С. 275–286.
3. **Вызго Т. С.** Музыкальные инструменты Средней Азии. Исторические очерки / Т. С. Вызго. – М. : Музыка, 1980. – 191 с.
4. **Галайская Р. Б.** Опыт исследования древнерусских гуслей в связи с финно-угорской проблематикой / Р. Б. Галайская // Финно-угорский музыкальный фольклор и взаимосвязи с соседними культурами. – Таллин : Ээсти раамат, 1980. – С. 30–31.
5. **Герцман Е. В.** Древнегреческая органика (по письменным памятникам) / Е. В. Герцман // Материалы к энциклопедии музыкальных инструментов народов мира. – С-Пб : Изд-во РИИИ, 1998. – Вып. I. – С. 16–35.
6. **Лексикон словенороський Памви Беринди** / вступ. ст. В. В. Німчука. – К. : Вид-во АН УРСР, 1961. – XXXVI ; 272 с.
7. **Музыкальные инструменты мира** : иллюстративная энциклопедия : 4000 иллюстраций / пер. с англ. Т. В. Лихач. – Минск : Попурри, 2001. – 320 с. ; ил.
8. **Поветкин В. И.** Загадка гуслей-псалтыря / В. И. Поветкин // Чело. – 1997. – № 1 (10). – С. 9–11.
9. **Свенціцька В.** Основні етапи розвитку українського малярства XVI-XVIII ст. та відбиття явищ музичної культури в малярських творах / В. Свенціцька // Українське музикознавство. – К. : Муз. Україна, 1971. – Вип. 6. – С. 216–227.
10. **Фаминцын А. С.** Гусли. Русский народный музыкальный инструмент / А. С. Фаминцын // А. С. Фаминцын. Скоморохи на Руси / А. С. Фаминцын. – СПб. : Алетейя, 1995. – С. 177–314.
11. **Финдейзен Н.** Очерки по истории музыки в России с древнейших времен до конца XVIII века / Н. Финдейзен. – М. ; Л. : Гос. изд-во Музсектор, 1928. – Вып. I-III. – 376 с.
12. **Brückner A.** Słownik etymologiczny języka polskiego / Wstęp Z. Klemensiewicz / A. Brückner. – Warszawa : Wildza powszechna, 1957. – 805 s.
13. **Feicht H.** Studia nad muzyką polskiego Średniowiecza. Seria : Studia muzykologiczne. – Т. 2 / H. Feicht. – Kraków : PWM, 1975. – 400 s.
14. **Kamiński W.** Instrumenty muzyczne na ziemiach polskich (Zarys problematyki rozwojowych) / W. Kamiński. – Warszawa : PWM, 1977. – 177 s., il.
15. **Kinnon J.-W.** Psaltery / J. Kinnon, M. Remmont // The New Grove Dictionary of Music and Musicians. – London : Macmillan, 1980. – Vol. 15. Playford – Reidt. – P. 382–387.
16. **Kozak L.** Rotta : z badań nad średniowieczną harpą-psalterium / Ł. Kozak. – Muzyka. – 2005. – № 4 (199). – S. 45–66.
17. **Poliński A.** Dzieje muzyki polskiej w zarysie. Seria : Nauka i sztuka / A. Poliński. – Т. VII. – Warszawa : E. Wende i Spółka, 1907. – 280 s.

18. *Popławska D.* Średniowieczne instrumenty muzyczne typu chordofonów na ziemiach Polski, Czech i Rusi / D. Popławska. – Warszawa : Ośrodek konserwacji zabytków, 1995. – 208 s.

19. *Szydłowska-Cegłowa B.-Z.* Staropolskie nazewnictwo instrumentów muzycznych / B. Szydłowska-Cegłowa. – Wrocław : i.j. Ossolineum, 1977. – 288 s.

Резюме

Досліджуються цитро подібні інструменти вертикального тримання (псалтирів і гусел), що існували в інструментарії народів Східної Європи упродовж XI-XVIII ст.; виокремлено трикутну (великих і малих розмірів), прямокутну та трапецієподібну форми. порушено питання термінологічної полісемії давніх слов'янських джерел при позначенні різного виду цитр. Внаслідок порівняльного аналізу лексикографічних та іконографічних джерел доведено відмінності у способах тримання однотипного інструментарію слов'янських та інших (угро-фінських і тюрко-татарських) народів. Простежено витoki вертикальної манери тримання цитро подібного інструментарію як ознаки стійкої національної традиції, зокрема слов'янських гусел-псалтирів, що сягає доби Київської Русі.

Ключові слова: гусли, псалтир, цитроподібні інструменти вертикального тримання.

Summary

Zinkiv I. Zither of vertical method of holding of time of middle Ages – Baroque in the east Europe measuring

In this article the musical instruments that over millennia existed on the territory of ancient Ukraine. Based on the analysis of various sources and only a few presently known research the author reveals the specific conditions of its origin and historical existence; Comparative characteristics of musical instruments that exist in different regions of Ukraine and the then European continent, found their functionality and possible role in the contemporary cultural rituals and ritual practice.

Different types of wind and percussion instruments of the Stone Age - Bronze Age discovered in archaeological excavations, including three flutes XVII, XII and XV millennia BC, including many pipe bone flute, reveals their types, purpose and an attempt to identify their evolution signs and find analogues exist in the following historical periods and cultural development of contemporary society. The attention is focused on other instruments - kuvytzy Bronze Age (II millennium BC) found on the territory of Rivne region, based on an analysis which was suggested by the author of the original female part in the ritual, which existed in the aforementioned period.

Author restored the scale of these tools for the first time an attempt to hear their sound timbre. Established analogues individual instruments and still exist in the traditional toolkit of different nations.

The author emphasizes that information on archaeological finds of musical instruments, unfortunately, published mostly in archaeological journals and largely ignored specialists instrumentoznavstva and musicology.

The attention is focused on individual samples and wind musical instruments, including a drum trypillya who managed to reconstruct the author, and an attempt to identify the forms based on their possible appointment to the then existing cults. Tripoli civilization Ukraine (in Moldova and Romania known Kruten) is the most original thing in the history of agricultural societies of Europe.

Among tripol sacred ceramic complexes were able to identify three different types of drums. They are one of the oldest instruments for thousands of years in almost unchanged exist in the traditional toolkit of many nations. Therefore involved reconstruction tripol tools analogy as existing now, and archaeological counterparts from other cultures that clearly identified as drums. For these analogies are three types tripol drums – an hourglass, goblet and cone.

And is considered a type of musical instruments as kalataltsya Bronze Age (XI-IX century BC), it is in this day emerged noise instrument in the form of eggs with balls inside, as well as in the form of miniature amphorae, within which are tiny egg-shaped stones known kalataltsya many archaeological cultures on the territory of Ukraine and in later periods. These noise instruments were considered amulets, and had cult-magic value and symbolized renewal of nature.

The text of intelligence are visual examples of tools that allows for many professional opinions musicologists.

At the same time, according to intelligence, yet most of the material that archaeologists determine how things unexplained purpose, stresses the author of this scientific exploration, are not identified, settling in archaeological archives and repositories and is not known to researchers and archeology, and instrumentoznavstva or musicology in general. Therefore, a thorough reconstruction of the reservoir musical

instruments underlying layers of ancient culture Ukraine needs further instrumentoznavchoho professional approach and comprehensive research, which deals with worldwide new branch Musicology – Musical Archaeology.

Key words: Paleolithic era – bronze Ukraine, musical archeology, whistle flute, flute lots tube, scraper idiophone, Trypillia drums, cultural and artistic practices, identification, musical instruments, research, study trends, music archeography.

Аннотація

Зинкив И. Цитры вертикального способа держания периода Средневековья – Барокко в восточноевропейском измерении

Исследуются цитры вертикального способа держания эпох Средневековья – Барокко в восточноевропейском измерении, существующих в инструментарии народов Восточной Европы в XI–XVIII вв.; выделены треугольная (больших и малых размеров), прямоугольная и трапециевидная формы. Поставлен вопрос о терминологической полисемии древних славянских источников при определении разного типа цитр. В результате сравнительного анализа лексикографических и иконографических источников показаны отличия в способах держания однотипного инструментария славянских и других (финно-угорских и тюрко-татарских) народов. Прослежены истоки вертикальной манеры держания цитровидного инструментария как признака устойчивой национальной традиции (в частности, славянских гуслей-псалтырей), уходящей корнями в эпоху Киевской Руси.

Ключевые слова: гусли, псалтырь, цитровидные инструменты вертикального держания.

Надійшла до редакції 26.10.2014 р.

УДК.78.481

Чень Наньпу

ДО ПИТАННЯ КИТАЙСЬКО-ЦЕНТРАЛЬНО-АЗІЙСЬКИХ МУЗИЧНО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНИХ ЗВ'ЯЗКІВ (НА МАТЕРІАЛІ УДАРНИХ ІНСТРУМЕНТІВ)

Традиційний музичний інструментарій Китаю налічує понад 50 різновидів ударних інструментів. До його складу входять як автохтонні, що існують у музичній культурі понад 4 тис. років, так і ударні інструменти, що потрапили до Китаю в результаті інтенсивних культурних контактів, які розпочалися у ранньому Середньовіччі вздовж Великого Шовкового шляху.

В останні десятиліття широкого розповсюдження отримала музична археологія – наука, що вивчає давні музичні інструменти, зокрема, знайдені на території Середньої та Центральної Азії. Це дозволило визначити шляхи міграцій давніх інструментів через торгові караванні шляхи, що проходили зі Сходу на Захід і навпаки.

Найбільш вагомими в цьому питанні є дослідження музичного інструментарію у працях Т. Визго, С. Кібірової, В. Мешкеріс та Р. Садкова. Однак вивчення ударних інструментів в цьому контексті ще не ставало предметом окремого дослідження, що й обумовлює актуальність постановки цієї проблеми.

На даний час не завжди можна розрізнити які з інструментів є суто китайськими і які з них було привнесено ззовні. Це пов'язане передусім із тим, що в давніх документах, у яких фіксувалися іноземні «надходження» музичних інструментів, їх назви передавалися або в китайській транскрипції, або у перекладі китайською мовою їх первісного семантичного значення, з додаванням ієрогліфа «ху», що вказувало на їх західне, іноетнічне походження. Зазначимо, що терміном «Західний край» в давніх китайських джерелах позначалися території Центральної, зокрема, й Середньої Азії. Музична культура давніх держав Середньої Азії – Хорезма¹ та Согда² мала помітний вплив на китайську музику та адаптацію середньо азійського інструментарію, зокрема й ударних інструментів [5; 108].

Одним із найдавніших мембранофонів що потрапив до Китаю з Середньої Азії приблизно в VII ст., був двомембранний барабан у формі пісочного годинника, який у Китаї отримав назву «яогу». Ця назва складається з двох різних за значенням ієрогліфів: «яо» перекладається як «талія», а «гу» – барабан. Отже, загальне значення назви цього барабана – «барабан з талією», тобто барабан, який має увігнуту в середній частині форму корпусу. За цією формою в археології закріпилася його назва – барабан у формі пісочного годинника.